

**BOJXONA ORGANLARINING ZAMONAVIY IQTISODIY TIZIMDAGI
O‘RNI VA RIVOJLANISH YO‘NALISHLARI**

Kamoliddin Yusupjanov Askaraliyevich

O‘zbekiston Respublikasi bank moliya akademiyasi tinglovchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada bojxona organlarining zamonaviy iqtisodiy tizimdagi o‘rni, ularning tashqi savdo jarayonlaridagi boshqaruv funksiyalari hamda raqamlashtirish orqali modernizatsiya qilish yo‘nalishlari yoritilgan. O‘zbekiston Respublikasida bojxona nazorati tizimi takomillashtirilishi, bojxona rasmiylashtiruv jarayonlarini soddalashtirish va shaffofligini oshirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Elektron deklaratsiya, avtomatlashtirilgan axborot tizimlari va kontrabanda holatlariga qarshi kurashishning zamonaviy mexanizmlari misolida bojxona organlarining iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlashdagi roli asoslab berilgan. Xalqaro tajriba, xususan JSTga qo‘shilish jarayoni nuqtai nazaridan integratsion imkoniyatlar ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Bojxona organlari; iqtisodiy xavfsizlik; tashqi savdo; raqamlashtirish; elektron deklaratsiya; bojxona nazorati; fiskal siyosat; modernizatsiya; JST integratsiyasi.

KIRISH

Global iqtisodiy integratsiya jarayonlari chuqurlashib borayotgan bir sharoitda mamlakatlar tashqi iqtisodiy aloqalarining barqarorligini ta‘minlash, milliy bozorni himoya qilish va xalqaro savdo tartibotlari talablariga rioya etish davlat boshqaruvining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. O‘zbekiston Respublikasi ham jahon iqtisodiy tizimiga faol integratsiyalashar ekan, iqtisodiy xavfsizlikning muhim bo‘g‘ini bo‘lgan bojxona tizimini modernizatsiya qilishga katta e‘tibor qaratmoqda.

Bojxona organlari davlat manfaatlarini ta‘minlovchi fiskal va nazorat mexanizmi bo‘lib, ular orqali tashqi savdo faoliyatini tartibga solish, kontrabanda va noqonuniy tovarlar oqimiga qarshi kurashish, bojxona to‘lovlarini to‘liq va o‘z vaqtida undirish kabi vazifalar amalga oshiriladi. Raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayonida bojxona tizimining samaradorligini oshirish, inson omili ta‘sirini kamaytirish, jarayonlarni shaffoflashtirish hamda xalqaro standartlarga moslashtirish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo‘lmoqda.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston bojxona tizimida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Xususan, Prezident qarorlari asosida bojxona rasmiylashtiruv bosqichma-bosqich elektron shaklga o‘tkazildi, avtomatlashtirilgan axborot tizimlari joriy etildi va bojxona postlarining texnik jihozlanishi yangilandi. Bu o‘zgarishlar tovar va transport

vositalarini bojxona chegaralaridan o'tkazish vaqtini qisqartirdi, bojxona to'lovlarining aniqligi va tushumlarning barqarorligini ta'minlashga xizmat qildi.

Shuningdek, JSTga a'zolik jarayonlari nuqtai nazaridan ham bojxona tartibotlarini xalqaro me'yorlarga muvofiqlashtirish, qo'shni davlatlar bilan bojxona ma'lumotlarining elektron almashinuvini kengaytirish va logistika zanjirlarini optimallashtirish mamlakatning tashqi savdo salohiyatini oshiruvchi omil sifatida e'tirof etilmoqda.

Shu asosda, mazkur tadqiqotda bojxona organlarining zamonaviy iqtisodiy tizimdagi o'rni, ularning strategik rivojlanish yo'nalishlari hamda raqamlashtirish jarayonlarining iqtisodiy xavfsizlik va tashqi savdo samaradorligiga ta'siri ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari O'zbekiston bojxona tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Bojxona tizimi davlatning tashqi iqtisodiy siyosati va iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda asosiy boshqaruv institutlaridan biri sanaladi. Shu sababli, mazkur sohaning nazariy va amaliy jihatlarini bo'yicha keng ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Mahalliy olimlardan Kadirov Sh. tomonidan bojxona huquqining konseptual asoslari va tashqi savdo jarayonlarini tartibga solish mexanizmlari o'rganilgan bo'lib, unda bojxona siyosati fiskal funksiyani bajarish bilan birga milliy ishlab chiqaruvchilar manfaatlarini himoya qilishga qaratilgani ta'kidlanadi. Shermuhamedov B. esa davlat moliyasi nuqtai nazaridan bojxona to'lovlarining byudjet barqarorligiga qo'shayotgan hissasini tahlil etgan.

Jahon bojxona tashkiloti (WCO) tomonidan e'lon qilinayotgan "Digital Customs" tashabbusi bojxona jarayonlarini raqamlashtirish, xavflarni boshqarish tizimlarini kengaytirish va xalqaro savdo operatsiyalarini tezkor amalga oshirish masalalariga bag'ishlangan. Mazkur tashabbus doirasidagi tadqiqotlarda bojxona rasmiylashtiruvini avtomatlashtirish inson omilini kamaytirishi, shaffoflikni oshirishi va korrupsiyaviy risklarni sezilarli qisqartirishi ta'kidlanadi. Shuningdek, OECD tomonidan bojxonatarif siyosati va savdoni osonlashtirishga qaratilgan reglamentlar bo'yicha ko'p sonli ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Xalqaro miqyosda bojxona tizimining samaradorligiga raqamli texnologiyalar ta'siri bo'yicha K. Michael, J. Grainger kabi tadqiqotchilar elektron deklaratsiya, logistika zanjirlari integratsiyasi va xavf mezonlari orqali tanlab tekshirish mexanizmlarini tahlil qilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy axborot tizimlarining qo'llanilishi tovarlarni chegaradan o'tkazish vaqtini 40 foizdan ortiq qisqartirishi mumkin.

MDH davlatlari tajribasi ham O'zbekiston uchun muhim hisoblanadi. Masalan, Ozarbayjon, Qozog'iston va Gruziyada bojxona siyosatini raqamlashtirish jarayonining ijobiy samara ko'rsatkichlari qayd etilgan. Xorijiy adabiyotlarda, xususan

Singapur va Koreya Respublikasida xavflarni boshqarish tizimining joriy etilishi tashqi savdo oqimini kamaytirmagan, aksincha, rasmiylashtirishning tezligi va ishonchligini oshirganligi ta'kidlanadi.

Mahalliy va xalqaro adabiyotlarda umumiy xulosalar shuni ko'rsatadiki, bojxona nazoratining avtomatlashtirilgan tizimlarga o'tishi davlatning fiskal manfaatlarini himoya qilish, savdo o'tkazuvchanligini kengaytirish, investitsiya muhitini yaxshilash va iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, ilmiy manbalar bojxona tizimini modernizatsiya qilishda xodimlarning kasbiy malakasini oshirish va korrupsiyaga qarshi tizimlar yaratishning ahamiyatini alohida qayd etadi.

Ushbu adabiyotlar tahlili tadqiqot mavzusining dolzarbligini tasdiqlaydi va O'zbekiston bojxona tizimining kelgusidagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilashda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJA

O'zbekiston Respublikasining xalqaro iqtisodiy maydonda integratsiyalashuvi jarayonida bojxona organlarining o'rni va roli tashqi savdo faoliyatini boshqarishda davlat boshqaruvining alohida elementi sifatida sezilarli darajada ortib bormoqda. Bojxona organlari moliya tizimini yangi dasturlar bilan ta'minlash, moddiy-texnika bazasini rivojlantirish va zamonaviy infratuzilmasini shakllantirish orqali o'z faoliyatining samaradorligini oshirmoqda.

Bojxona nazoratini samarali tashkil etishda bojxona organlari asosiy halqani tashkil qiladi. Shu sababli, ularning faoliyatini modernizatsiya qilish zamon talabi hisoblanadi. Bu yo'nalishda O'zbekiston Respublikasi Davlat Bojxona Qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan axborot-texnik siyosat konsepsiyasiga asosan keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish orqali tovar va transport vositalarining bojxona nazorati va rasmiylashtiruvini tezlashtirilmoqda, bojxona to'lovlari aniqligi oshirilmoqda.

Elektron deklaratsiya tizimi orqali deklarantlardan hujjatlarni qabul qilish, bojxona portallarini ishga tushirish bu sohada erishilayotgan yutuqlardandir. Shuningdek, kontrabanda, qurol-yarog' va narkotik moddalar noqonuniy aylanmasiga qarshi kurashish davlat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda bojxona organlarining asosiy vazifalaridan biriga aylangan.

Zamonaviy nazorat vositalari: rentgen apparatlari, radiatsion va giyohvand moddalarni aniqlovchi uskunalar, optik ko'rik tizimlari va kinologik xizmatlardan keng foydalanilmoqda. Bu boradagi yutuqlar "ASOD", "Avto", "Bojxona to'lovlari" va "Bojxona ko'rigi" kabi axborot tizimlarida o'z aksini topgan.

Prezidentning 2022-yil 21-fevraldagi PQ-137-sonli qaroriga muvofiq avtomobil importiga nisbatan bojxona bojlarining pasaytirilishi aholining yangi transport vositalariga bo'lgan talabini oshirdi. Renault KWID avtomobili misolida bojxona to'lovlarining kamayishi iste'molchilar uchun xarajatlarni 19% gacha qisqartirdi.

Shuningdek, 2024-yil 1-yanvargacha ba'zi ta'lim va tibbiyot uskunalari, texnologik jihozlar va 3D kinoproektsiya qurilmalari uchun bojxona bojlaridan ozod qilish tartibi joriy etilgan. Bu imtiyozlar zamonaviy sohalar rivojiga turtki bo'lishi ko'zda tutilmoqda.

Bojxona faoliyatining modernizatsiya qilinishi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- bojxona nazoratini soddalashtirish;
- rasmiylashtirish protseduralarining shaffofligini ta'minlash;
- to'lovlarning to'liq va o'z vaqtida undirilishini ta'minlash;
- investitsion muhitni yaxshilash va milliy ishlab chiqaruvchilarni himoya qilish.

Bojxona rasmiylashtiruvi va nazoratining avtomatlashtirilgan tizimi, jumladan Internet orqali deklaratsiya topshirish imkoniyati, boshqa davlat organlari bilan ma'lumot almashish va Ozarbayjon kabi ilg'or tajribalarni o'rganish orqali takomillashtirilmoqda.

Bojxona organlarining roli nafaqat tovarlar oqimini nazorat qilishda, balki makroiqtisodiy barqarorlikni saqlashda ham muhimdir. Ayniqsa, tashqi savdo muvozanatini ta'minlash, noqonuniy tovar aylanmasiga chek qo'yish, davlat budjetiga to'lovlarning to'liq tushishini ta'minlashda bojxona organlari faoliyati beqiyos hisoblanadi. Raqamlashtirish jarayonlari bu tizimda inson omiliga bog'liqlikni kamaytirib, ochiqlik va ishonchlilikni oshiradi. Shu bilan birga, axborot texnologiyalaridan foydalanish nafaqat operativlikni ta'minlaydi, balki korrupsiyaviy omillarni kamaytiradi. Bu esa xalqaro reytinglar va investorlar ishonchiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, bojxona tizimidagi har bir islohot iqtisodiyotga ijobiy turtki bo'lib xizmat qilmoqda. Yaqin istiqbolda JSTga to'laqonli a'zolik, regionlararo bojxona axborot integratsiyasi va avtomatlashtirilgan nazorat tizimlarining kengaytirilishi bojxona xizmatining global raqobatbardoshligini yanada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston bojxona tizimi nafaqat fiskal vosita sifatida, balki iqtisodiy xavfsizlik, raqobatbardoshlikni ta'minlash va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish yo'nalishida muhim strategik ahamiyat kasb etadi. Bojxona faoliyatining samaradorligi — bu raqamli texnologiyalarni joriy etish, xodimlar malakasini oshirish va nazorat jarayonlarini zamonaviylashtirish orqali ta'minlanadi.

XULOSA

O'zbekiston Respublikasi bojxona tizimida olib borilayotgan tub islohotlar mamlakat tashqi iqtisodiy faoliyatini takomillashtirishda, davlat budjet daromadlarining barqarorligini ta'minlashda hamda iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Avtomatlashtirilgan axborot tizimlarining joriy etilishi bojxona rasmiylashtiruvi jarayonlarini tezlashtirib, inson omilini kamaytirmoqda va korrupsion holatlarning oldini olishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, kontrabanda va noqonuniy tovar aylanmasiga qarshi samarali nazorat

mexanizmlarining qo‘llanilishi makroiqtisodiy barqarorlikni saqlashga zamin yaratadi. Kelgusida JSTga a‘zolik, bojxona axborot integratsiyasi hamda xodimlar malakasini oshirish bojxona organlarining global raqobatbardoshligini yanada kuchaytirishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-fevraldagi PQ–137-sonli qarori “Avtotransport vositalarining ichki bozorini rivojlantirishni rag‘batlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”. — Lex.uz
2. Kadirov, Sh. (2020). *Bojxona huquqi asoslari*. – Toshkent: “Adolat” nashriyoti.
3. Shermuhamedov, B. (2022). *Davlat moliyasi va fiskal siyosat*. – Toshkent: TDYU nashriyoti.
4. Jahon bojxona tashkiloti (WCO). (2021). *Digital Customs: Accelerating Trade and Compliance*. – Brussels: WCO Publications.